

Överstinnan

ROSA
LIKSSOM

ÖVERSÄTTARE JANINA ORLOV

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND

Av Rosa Liksom på Wahlström & Widstrand

Go Moskva go (1989)

Station Gagarin (1990)

Paradis ultra light (1992)

Kupé nr. 6 (2011)

Sånt är livet (2014)

Översättningen har
utgivits med stöd av
Nordiska ministerrådet

www.wwd.se

ISBN 978-91-46-23505-7

© Rosa Liksom 2017

FÖRST UTGIVEN AV Like Kustannus Oy

ORIGINALET S FINSKA TITEL Everstinna

ÖVERSÄTTNING Janina Orlov

OMSLAG Elsa Wohlfahrt Larsson

OMSLAGSFOTO Trevillion Images

TYPSNITT INLAGA Janson Text

TRYCK ScandBook UAB, EU 2019

Tack,
H. H.

Stockarna knakar i fiskeboden på en avsats i branten ner mot tjärnen, träbåten som ligger på sidan lutad mot väggen gnisslar, och när man vänder blicken mot den lilla byn ser man att det är mörkt i husen, invånarna har gått och lagt sig. En gardin vajar till och man skymtar ett dämpat ljus. Någon vänder sig på sidan under ett blommigt täcke, någon kliar sig på vaden i djup sömn, någons mun är öppen och dreglet rinner ner på det vita örngottet, någon vaknar till ett ögonblick ur sin lätta sömn och somnar om igen, någon snarkar hackigt, någon sätter sig på sängkanten, tänder en till hälften rökt cigarett och tar efter att ha rökt den plats på emaljpottan en liten stund med slutna ögon, skuffar in pottan under stålrörssängen, sjunker tillbaka ner i sängen med halmmadrass och återvänder njutningsfullt suckande till sömnen.

Bara i ett fönster, i huset längst bort, fladdrar ett anspråkslöst ljus. Det är Överstinnans hus. Sett från sjön ser det ut som ett slags kombination av alphydda och rökpörte. Huset har två våningar och de gamla stockarna är redan vattensjuka.

I det tidiga nattmörkret börjar kölden tränga in i stugan mellan stockarna och genom golvet. Överstinnan sticker in

händerna under sin peski och drar ytterligare åt bältet från Överstens gamla slitna basturock, kastar en blick på sina långa kamelhårsstrumpor och renskinnsstofflorna, de som håller hennes fötter varma under nattens kalla timmar, och så vacklar hon fram till öppna spisen.

Hon lägger björkklabbarna som Tuomas burit in på gallret.

Det tar fyr med sjätte stickan. Dånet från den brinnande björkveden letar sig upp genom skorstenen och tättnar till en vit pelare på frosthimlen.

Glädjen med livet som gått är att det aldrig kommer åter.

Ändå försvinner ingenting för alltid.

Det var dags för Lottornas sommarläger. Jag fräste iväg med bussen till Kittilä och gick djupt in i skogen med hela mitt pick och pack, ända fram till en mo som låg mitt emellan lugnvattnet i forsen och en sjö. Där var de andra flickorna och fruarna redan i full gång och även jag började bygga upp lägret tillsammans med dem. Söderut fanns en damm, som i snabb takt var på väg att gro igen av mossor, och i norr en riktigt nätt och stilla ödemarkstjärn, med rent vatten och en sandstrand i söder. Jag var van att ströva omkring i skogen. I Tyskland hade pappa blivit förtjust i scoutrörelsen, han tog den med sig hem till Rovaniemi och när jag var sju somrar gammal anmälde han mig till en flickpatrull. Hos vargungarna lärde jag mig att en rejäl människa är pålitlig, hjälpsam, väluppfostrad, lydig, ansvarskännande, arbetsam, modig och fosterländsk.

Mitt bland dessa vackra lärdomar slogs vi, vi pinade varandra, retade dem som var yngre och lärde oss leva. Jag var en mycket ivrig scout och därför fick jag flera gånger åka på sommarläger till Tyskland och samtidigt lärde jag mig tyska. Juden raus! Så vackert det lät då i mina öron, och hur hemskt låter det inte nu. Vi flickor i familjen var också smålottor redan tio år innan den första Lill-lottaföreningen

grundades. Vår familj var en skyddskårsfamilj och en förebild för alla finnar.

Hos lill-lottorna lärde jag mig hur man dukar bord och hur man virkar en spetsduk. Efter frihetskriget samlade vi benbitar för att göra tvål och vi plockade maskrosrötter till kaffe. Och jag samlade ihop så mycket kottar att jag fick en kursstjärna på bröstet till min lilla lottadräkt. Jag har sparat alla dräkter, fast vi beordrades att förstöra allt efter fredsslutet. Jag förstörde ingenting utan vek ihop dräkterna och lade dem på botten i brudkistan som står där i sängkammarnoden.

På lägret i Kittilä var prostinnan vår lottageneral. Hon var omhändertagande, skarp, noggrann och omsorgsfull, tog alltid parti för livet mot döden och när man tänker på det, så var hon pacifist. Hon lärde oss hur man kokar gott kaffe, hur man utfodrar tusen män på en gång, hur man plåstrar om de sårade och hur man samlar pengar till skyddskåren. Jag lärde mig att kvinnan ska vara flitig intill självuppoffring och hon ska vara lydig och förbereda sig omsorgsfullt för sin kommande roll som soldatmoder. Att en lagom mängd tyranni tillhör mannens väsen och att mannen ska vara moraliskt överlägsen kvinnan. Att kärleken är en kamp som för mannens del börjar med hat och slutar med hans moraliska seger och kvinnan måste lära sig att acceptera det och ändå älska mannen oskuldsfullt och rent.

En dag hade vi en ledig stund där i lägret. Man fick göra vad man ville. Någon läste Bibeln, somliga sjöng psalmer, andra lekte tafatt. Jag gick till närmaste rikkärr för att se efter hur hjortronåret skulle bli. Om multebären blommade. Jag trängde mig igenom ett albuskage och på samma gång började marken under mig sjunka undan och hela världen

gungade som om jag hade suttit i bärstol. Ett förskräckligt vackert ödekärr bredde ut sig för mina ögon. Jag skuttade som en hjort från den ena tuvan vitmossa till den andra och tjöt som en hihulit. Mitt rännande rörde om i kärrvattnet och upp ur jordens inre steg sådana lukter och gaser att jag var tvungen att nappa tag i grenen på en martall för att inte bli helt snurrig. Olika färger flimrade förbi i mitt huvud, jag såg ljus och skuggor, alla möjliga reflexer. Tallar med bruna stammar susade, skäggiga granar väsnades, bergen ekade och en tranplog ropade uppe på himlapällen. Jag var som i feber, huvudet fritt från kroppen och jag skrattade vilt. Jag bara pulsade vidare, plaskade med mina nakna fötter i vattnet och kände den frusna tjälen andas mot mina känsliga tår. Jag var redan våt upp till midjan och emellanåt riktigt dök jag ner bland sedimenten, kärrväxterna och gyttjan. Många slags halvgräs och fossil hängde i mitt hår, men ingenting kunde stoppa mig och jag glömde multebärsblommen, jag var så fri och uppfylld och gränslös att saven flöt ur mig och jag tänkte att om döden kommer nu så tar jag emot den med öppna armar. Jag var från topp till tå fylld av överjordisk kraft och härlighet. Tordyvlar, dyngbaggar, myggor, knott och en och annan korbroms surrade, grodor kväkte lockande och tranorna skrek som om de var skjutna i magen. Jag slöt ögonen och drev vidare på ren instinkt. Luktsinnet drog söderut, känseln åt väster, och när jag i skymningen stannade helt kraftlös och öppnade ögonen, visste jag inte längre var jag var. Jag blev inte rädd, jag bara tittade på mina gyttjiga fötter. De var fulla med blodiga, mörkröda skråmor, kärrväxternas vasskantade blad hade rispat dem och djur hade bitit. Hela min kropp var slammig och jag var svart som en brunnen torrfura. Jag kände efter mellan benen, för det

sved, och min hand kom åt en sådan där liksom hängande slemmig korv. Jag lyfte på kjolfällen och insåg att det var en igel som sög blod vid kanten av min dosa. Den hade smaskat i sig länge, för den var så rund och ståtlig. Jag tog försiktigt loss den och slängde upp den på en ljungtuva. Jag var helt slut, lade mig på torvflotten, och då såg jag en glimt av världen sådan den skulle kunna vara en gång. Den världen skulle samtidigt vara man och kvinna, lek och kärlek, ömhet och njutning i överflöd, alla människor skulle vara goda mot varandra och var och en skulle få följa med på resan precis som han eller hon var, gott eller ont skulle inte finnas, inga ord alls, bara sinnen.

Till den underbara synen somnade jag. Torvflotten bar mig hela natten, och när jag vaknade hade månen redan bleknat i nedan och jag hade stött emot tjärnens strandkant. Vattnet var kolsvart och jag tittade ner i det bottenlösa djupet och såg molnens ljus och skuggor och mig själv i den glittrande ytan. Jag såg det fridsamma ansiktet hos en ung, vacker kvinna och en uppochnervänd flaggstång. I den fladdrade Lottornas flagga. Jag vände mig om och såg lägret vid stranden en bit längre bort. Där sov alla sin varma sömn. Jag smög fram till eldplatsen, radade riskvistar kors och tvärs, tände på med björknäver och kokade en stor panna kaffe. När de andra vaknade var de mycket nöjda över att genast kunna ta plats runt den heta pannan.

Efter lägret i Kittilä var jag så upprymd att ingenting kunde hålla mig tillbaka. Jag var uppfylld av lottaidealet och skyddskårens arbete. Båda två byggde på tysk idealism och en känsla av överlägsenhet, på rysshät och tanken att vår uppgift bestod i att förena alla finsktalande folk med Finland. Men fundamentet var trots allt den heliga treenig-

heten: hem, religion, fosterland. Det passade mig. Jag tog på mig att omvända alla människor så att de trodde på den egna skyddskåren. Ingenstans kunde jag hålla tyst, inte ens vid matbordet. Mamma var på väg att gå upp i limningen över mig och mitt prat, för hon var i grund och botten ungfinne precis som pappa hade varit i sin ungdom. Lottadagarna i Kemi närmade sig och jag ville dit. Först sa mamma nej, men när min syster Repekka lovade ta hand om mig ve knade hon. Jag härmade Repekka, klädde på mig lottadräkten och höll där mitt livs första lilla tal och jag sa att fäderneslandet är ett värde inför vilket ingen uppoffring någonsin är onödig. Festen kulminerade i en parad, där stiliga skyddskårister utstyrda i uniform deltog vid sidan av lottorna. Den paradens skönhet och harmoni ökade kampviljan och inspirerade oss inför det kommande kriget mot ryssen.

Min pappa Juho var född inom den rikaste bondesläkten i Kittilä och samtidigt den enda köpmannafamiljen. Han blev Kittiläs första agronom. Farfar Fransi dog innan jag föddes, och min fammo Elve, alltså farmor, var fullblodssame. Hon blev hundraett år. Hon var minsann inte uppvuxen i en fattig fiskarfamilj, utan härstammade från rennomaderna, och redan som barn åkte hon efter ren, upp och ner längs fjällsluttningarna som en annan prinsessa. När midvintern var överstånden brukade Elve-fammo skvätta renmjölk mot solen, för det bringade ljus och värme efter den mörka och kalla vintern. Prästen i Kittilä grälade och sa att hon var en köttlysten sugga och djävulsbesatt hund när hon inte gillade hans mycket allvarliga och ensidiga predikningar. Jag var Elves gullunge och hon lärde mig en massa knep från den gamla världen. Min mamma Iita kom från Helsingfors

och tillhörde en finlandssvensk adelssläkt. Mormor Hildrud hade varit generalguvernör Bobrikovs hemliga förtrogna och morfar Thoomas var en känd affärsman som tjänade en massa pengar och sedan förlorade allt. Jag har inga minnen av mormor och morfar eftersom de hann dö innan jag kom till världen.

Jag skulle väl inte ha vetat något om börskraschen i världen och den ekonomiska depressionen som började i New York, men också jag fick mig på truten, när pappas kära födelsehem bortom Kittilä hamnade under klubban. Efter farmors och farfars död var farbror Matti husbonde på gården. Han hade blivit tvungen att ta växlar. Husbonden Paksuniemi gick i borgen, och han var den rikaste jordbrukaren i Kittilä och pappas skolkamrat. När det blev dags att betala, hade farbror Matti inga pengar, och den här förmögne husbonden hade hittat på att han behövde ett par rum till den del av hans hus som bara användes på sommaren och att han skulle ta ett par kamrar mot skulderna. Jag var hos farbror Matti vid samma tid och sörplade te bryggt på hallonblad och skrev dagbok och dikter, när den här Paksuniemi och hans arbetare körde in på gården. Vid middagstid hade de sågat loss de borte kamrarna och på eftermiddagen forslade de bort bjälkarna med häst. Där stod sedan pappas fädernegård, förnedrad, våldtagen och gråtande. Farbror Matti sa att nu är det bara dom rika som har pengar, arbetsföra arbetslösa drar längs landsvägarna för arbetsuppgifterna har flyttat någon annanstans, och utöver den allmänna fattigdomen och bristen har nödåren följt på varandra, också många andra jordbruk har gått under klubban, åkerlapparna skördas med växlar och tidningarna fylls av annonser om tvångsauktioner.

Då uppfylldes mitt sinne av en mycket klar tanke, att också

vi i Finland behövde en rekorderlig ledare som lyssnade på de fattiga och på dem som marknaden hade förskjutit. Det dög inte kommunisterna till. Man behövde endast se på farbror Matti som var röding. Han bara bölade istället för att grabba tag i yxan och försvara sitt. Jag bestämde där och då att jag skulle leka klart Lotta Svärd-lekarna, men det var inte slut med det. Vad som behövdes för att få Finland på fötter var hårdare, tydligare och enklare tänkesätt och verksamhet.

De ståtliga kamrarna i farbror Mattis hus var borta. Men sedan, när det blev högkonjunktur och åren av missväxt förbyttes i fruktbara, byggde han nya kamrar, bättre än de tidigare, och lät mura höga plåtugnar i bägge. Jag tyckte om farbror Matti och det störde mig inte alls att han var röding. Hans näsa var likadan som pappas, men till lynnet var han slöare. När jag var en liten unge, lyfte han en gång upp mig i famnen och bar mig till skogen. Det var sommar och knotten törstade efter blod. Han förde mig genom en sumpig ödemarksmosse. Jag visste inte vart han tänkte ta mig, men han bar mig och jag var inte ett dugg rädd. Han sa åt mig att jag aldrig fick gå ensam ut i ett så här sankt kärr, människor och djur drunknar i gölen och där finns alla möjliga slags farsoter som man måste akta sig för, såsom rövpest och tordyvlar, som sprutar in ont blod i människans ådror, och lungsjuk ohyra, här gömmer sig tjuvar och mördare som låtit allt hopp fara och här har man proppat ner dödade barn och oönskade foster. Jag började gråta. Farbror lugnade mig, han sa att det inte var någon fara, men att jag alltid skulle minnas vad han sa.

Det gjorde jag och efter den gången cyklade jag alltid med väldig fart förbi kärren, som fanns bakom varje krök i Lapp-land. När jag blev större och fick syn på ett kärr brukade jag

stanna vid kanten och stå och glo på det för jag ville komma över rädslan.

På så sätt övervann jag sedan skräcken, lite i taget, och jag började älska gölar och sumpmarker, liksom mossar, kärr och blandmyrar.

Tiden då jag föddes var hatets tid. Tiden då jag växte upp till kvinna

var hatets och hämndens tid.

Samma dag som pappa drog sitt sista andetag hälsade Översten på hos oss. Jag stod och tjuvlyssnade bakom dörren när han och pappa pratade. Översten sa att när Hindenburg en dag sträcker benen i vädret övergår makten utan ett enda bösskott till Hitler, för han har pengarna bakom sig och så ger han tyskarna arbetet, välståndet och stoltheten tillbaka och erövrar hela världen. På det svarade pappa att vi ju är vänner med Tyskland och kan liksom åka snålskjuts för att befria brödrafolken från det ryska oket, och alla de länder som Lönnrot berättat om i Kalevala kan införlivas med Finland ända bort till Ural. Översten sa att inte en enda finne vill att vi ska uppfattas som det nordligaste av de baltiska länderna. Pappa svarade att naturligtvis inte, och snart blir det krig och vi har nickelgruvan i Petsamo och därför går det ingen nöd på oss.

Nog anade jag redan som barn att förhållandet mellan pappa och Översten var speciellt. Mamma lät en gång undslippa sig att där på jägarlägret i Tyskland hade Översten räddat pappa, när han efter ett antal besvärliga händelser hade varit på väg att hänga sig.

I kvällningen begav sig Översten hemåt och pappa bad att jag skulle bada bastu med honom eftersom jag var hans

älsklingsdotter. Vi kastade bad turvis som galningar, jag daskade honom på ryggen med kvasten och i bastukammaren sörplade vi i oss hemgjord svagdricka. Pappa berättade för mig om när han och mamma var på bröllopsresa i Köpenhamn. I Kittilä var det på den tiden någonting alldeles oerhört att de unga tu åkte på bröllopsresa utomlands. Morfar och mormor i Helsingfors var helt med på noterna, farmor och farfar i Kittilä var emot, eftersom de var så förfärligt religiösa, i det närmaste gammallaestadianer. Brudparet hade bott på ett pensionat mitt i Köpenhamn och levt som kungligheter. Det dröjde inte länge förrän pengarna var slut. Pappa ringde först till sin syster i Rovaniemi och sa att hon skulle skicka pengar. Systemen sa att hon inte tänkte sända ett rött öre, hon ansåg att han var helt förtappad som i egenskap av agronom och rektor för mejeriskolan hade gift sig med sin elev. Sedan ringde pappa till den enda telefonen i Kittilä, den fanns i hans barndomshem och till all lycka var det farbror Matti som svarade. Han sände genast iväg pengar, men postgången var långsam. Pensionatsföreståndaren hade krävt betalning för hyran och inte förstått när pappa förklarade på latin att pecunia venit.

Gubben hade ringt polisen och pappa åkte i fängelse för obetalda skulder. Mamma hade varit på konditoriet för att köpa bakelser och när hon kom tillbaka var pappa borta. I sin nöd frågade hon pensionatsföreståndaren på tydlig svenska vart hennes nyblivne make hade tagit vägen. Föreståndaren hade sagt något på danska, men mamma förstod honom inte. Hon grät en hel vecka där i sitt rum och åt ingenting annat än bakelser och drack bara champagne. Hon trodde att pappa hittat en ny husmor och stuckit med henne och övergett mamma. En mörk kväll kom pappa tillbaka med en